

slučaja koje analiziraju različite aspekte integracijskoga procesa kroz prizmu nogometa. Možemo reći da rezultati spomenutih studija nedvojbeno ukazuju da je integracijski proces kompleksan, selektivan i ovisi o različitim faktorima poput etničke pripadnosti, vjeroispovijesti, pa čak i društvene klase, no u velikoj mjeri ovisi i o profesionalnim znanjima i vještinama imigranta. Pri istraživanju kompleksnih procesa kao što su oni integracijski, u obzir treba uzeti i odnose moći, kulturni, socijalni i financijski kapital, društvenu nejednakost te različite ekonomske i političke prakse u državama gdje su istraživanja provedena. A nogomet (kao i drugi sportovi) u takvom kontekstu svakako ima potencijal biti most između različitih kultura i identiteta, biti čak i element društvene promjene na način da umanjuje diskriminaciju, rasizam i netoleranciju, no za to je potrebna veća društvena osviještenost, ulaganje u obrazovanje i više društvene interakcije.

Tibor Komar

Sanja Horvatinčić i Beti Žerovc, ur.: DOI: 10.17234/SEC.36.23
Shaping Revolutionary Memory.
The Production of Monuments in
Socialist Yugoslavia.

Ljubljana: Igor Zabel Association for Culture and Theory
Berlin: Archive Books, 2023.; 421 str.

Zbornik *Shaping Revolutionary Memory: The Production of Monuments in Socialist Yugoslavia* [Oblikovanje revolucionarnoga pamćenja. Proizvodnja spomenika u socijalističkoj Jugoslaviji], urednica Sanje Horvatinčić i Beti Žerovc donosi nam 11 analitičkih tekstova koji široko i multiperspektivno zahvaćaju temu spomeničke produkcije u socijalističkoj Jugoslaviji. Zbornik broji 421 stranicu, 12 poglavlja i bogato je slikovno opremljen.

U uvodnom se poglavlju urednice kratko osvrću na kompleksnost teme spomeničke produkcije u socijalističkoj Jugoslaviji, naznačuju važnost širega historijskoga konteksta koji zahvaća i razdoblje koje prethodi Drugom svjetskom ratu, te daju kratki pregled strukture knjige. Slijedi poglavlje Beti Žerovc „The Development of Public Monuments and Monuments to the Fallen on the Territory of Yugoslavia from the 19th Century to 1941“ [Razvoj javnih spomenika i spomenika palima na teritoriju Jugoslavije od 19. stoljeća do 1941.] u kojem autorica ocrta kontekst iz kojega je izrasla spomenička produkcija

u Jugoslaviji nakon 1945. godine, počevši s krajem 19. stoljeća, i to zahvaćanjem kulturnih i političkih veza južnoslavenskih naroda, uloge umjetnika te šire problematike umjetničkoga polja. U drugom poglavlju autorice Ljiljane Kolečnik, naslovljenom „Cultural Models and Cultural Policies in Socialist Yugoslavia“ [Kulturni modeli i kulturne politike u socijalističkoj Jugoslaviji], problematizira se do sada slabo obrađivana tema kulturnih politika u Jugoslaviji. U njemu Kolečnik zahvaća „ne samo institucionalne aktivnosti unutar polja kulture i umjetnosti te njihove veze s obrazovanjem, znanošću i istraživanjem, već i cijelo polje organizacijski raspršenih aktivnosti kulturnoga amaterizma, segmente državno upravljane popularne kulture te – 1970-ih i 1980-ih – alternativnu kulturu i supkulture mladih“ (str. 59). Heike Karge u poglavlju „Local Practices and 'Memory from Above': On the Building of War Monuments in Yugoslavia“ [Lokalne prakse i 'sjećanje odozgor': o izgradnji spomenika posvećenih ratu u Jugoslaviji]¹ promatra najvažnije elemente službenih politika pamćenja u socijalističkoj Jugoslaviji u relaciji s produkcijom spomenika posvećenih ratu kroz 1950-e i 1960-e godine. Jedna od urednica zbornika, Sanja Horvatinčić, autorica je dvaju samostalnih poglavlja. Prvo od njih, naslova „From Storytelling to Re-enactment: Strategies of Monument-Making in Socialist Yugoslavia“ [Od pripovijesti do rekonstrukcije: strategije stvaranja spomenika u socijalističkoj Jugoslaviji], posvećuje strategijama „postizanja učinkovitosti spomenika unutar unaprijed određenih tematskih i prostornih parametara“ (str. 116) uzimajući u obzir društveni kontekst unutar kojega su nastali, pri čemu se zanima za moguće metodološke aspekte razumijevanja spomeničke produkcije. U drugom samostalnom autorskom poglavlju, naslovljenom „Critical Perspective on Authorship in Yugoslav Memorial Production“ [Kritička perspektiva o autorstvu u jugoslavenskoj memorijalnoj produkciji], problematizira tenzije između modernističke paradigme proizvodnje spomenika posvećenih NOB-u, reflektirane napose u položaju autora kao pojedinca, i ideološkoga konteksta spomeničke produkcije u socijalističkoj Jugoslaviji.

Šesto poglavlje autorice Sabine Tanović, naslova „Anticipating the Future: Architectural Solutions for Sites of Violence and Trauma in Yugoslavia and Europe as Precursors of Contemporary Memorials [Anticipiranje budućnosti: arhitektonska rješenja mjesta nasilja i traume u Jugoslaviji i Europi kao preteče suvremenih memorijala], kroz nekoliko reprezentativnih primjera jugoslavenske memorijalne arhitekture nastalih u razdoblju između 1960-ih i 1980-ih u komparativnoj perspektivi s najznačajnijim trendovima u izgradnji poslijeratnih materijala na Zapadu, nastoji obogatiti akademski diskurs o proizvodnji memorijalnih prostora. U središnjem poglavlju zbornika, „Yugoslav Monuments Dedicated to the Antifascist Resistance, the People's Liberation Struggle, and

---

¹ Prijevod autorice.

the Revolution – In Photographs“ [Jugoslavenski spomenici posvećeni antifašističkom otporu, narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji – u fotografijama], urednice donose bogatu selekciju slikovnog materijala – fotografije spomeničke produkcije – kojom s jedne strane odaju hommage jugoslavenskim monografijama posvećenima spomenicima, a s druge strane oslikavaju bogatstvo spomeničke produkcije u cijeloj Jugoslaviji. Iako im je želja bila spomenike prikazati u njihovu trenutačnom stanju, to nije uvijek bilo moguće, budući da su neki od njih uništeni, prepušteni propasti ili premješteni, pa se koriste arhivskim fotografijama.

Iduće poglavlje donosi nam razgovor urednica s povjesničarkom umjetnosti, kritičarkom suvremene umjetnosti i kustosicom Bojanom Pejić („The Politics Of Gender Representation and the Spatialization of Power in Socialist Yugoslavia“ [Politika rodne reprezentacije i specijalizacija moći u socijalističkoj Jugoslaviji]), u kojem se osvrću na neobjavljeni doktorat Pejić, ali i njezina promišljanja o spomeničkoj produkciji u socijalističkoj Jugoslaviji.

Marija Đorđević autorica je idućega poglavlja, „How to Remember? Commemorations at Memorial Sites Associated with the People's Liberation Struggle“ [Kako se sjećati? Komemoracije na memorijalnim mjestima povezanim s Narodnooslobodilačkom borbom], u kojem se bavi dvama modusima komemoriranja događaja vezanima za Narodnooslobodilačku borbu u Jugoslaviji, onima „službenima“ i onima organiziranima „odozdo“, uz svijest da ih je nemoguće potpuno odvojiti, budući da su isprepleteni i često se odvijaju simultano. U poglavlju naslovljenom „Post-Socialist Orientalism: Yugoslav Monuments and Their Reception in the Media“ [Postsocijalistički orijentalizam: jugoslavenski spomenici i njihova medijska recepcija] Vladimir Kulić osvrće se na suvremenu komercijalizaciju mjesta stradanja, povezanu s „dekontekstualizacijom i egzotizacijom“ jugoslavenskih spomenika. U analizi ovoga zanimljivoga fenomena, koji je dobio i svoj engleski naziv – „spomeniks“, Kulić se pita: „Što je to kod jugoslavenskih spomenika što njihovu komemorativnu svrhu čini naizgled nevažnom? U čijem se interesu to događa? Koje se ideologije nalaze u pozadini ovoga procesa?“, a u odgovoru na ova pitanja donosi nam neke najprominentnije primjere njihove medijske reprezentacije i komercijalizacije. Autorica posljednjega poglavlja, naslovljenoga „Can the High Modernism of Yugoslav Monuments Be Viewed as a Trojan Horse of Capitalism in Socialism“ [Može li se visoki modernizam jugoslavenskih spomenika promatrati kao trojanski konj kapitalizma u socijalizmu] urednica je Beti Žerovc. Ako pretpostavimo da spomenici posvećeni narodnooslobodilačkoj borbi podupiru društveni sustav u kojem nastaju, autorica se pita je li moguće razmišljati i u drugom smjeru: upućuju li oni i na kontradikcije i napetosti unutar socijalističkoga sustava?

Ovaj zbornik donosi nam 11 opsežnih studija koje analitički široko i multiperspektivno

zahvaćaju kompleksan istraživački problem spomeničke i memorijalne produkcije u socijalističkoj Jugoslaviji, ocrtavajući predratni kontekst iz kojega je izrasla, njezinu suvremenu recepciju i kontradikcije te recepcije. S obzirom na recentni sve veći interes za ovu temu, analitička ozbiljnost tekstova u ovom zborniku dobro je došao doprinos promišljanju aspekata jugoslavenskoga memorijalnoga naslijeđa, društvenoga sustava koji ga je proizveo, ali i suvremenoga povijesnoga trenutka u kojem ga promišljamo. Kao takav, bit će zanimljiv međunarodnoj i domaćoj publici puno široj od stručnjaka iz područja povijesti umjetnosti.

Ivona Grgurinović